

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ФОРМУВАНЬ

*ГАВРИШ В.І., Д.Е.Н., ПРОФЕСОР,
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ*

Проаналізована продуктивність праці сільськогосподарських підприємств України порівняно з передовими країнами світу. Визначено ефективність використання енергетичних ресурсів. Показано перспективні напрямки розвитку сільськогосподарських підприємств України для забезпечення їх конкурентоспроможності.

The labour productivity of agricultural enterprises of Ukraine has been analysed in comparison to the front-rank countries of the world. Efficiency of the use of power resources has been determined. Perspective directions of development of agricultural enterprises of Ukraine to provide their competitiveness have been shown.

Постановка проблеми. Україна є однією з провідних країн-виробників продовольства в світі. Так виробництво зернових становить приблизно 3% від загально світового рівня, а у структурі світового виробництва та експорту соняшнику Україна поступається лише ЄС-27. Її аграрний сектор формує до 18 % валового внутрішнього продукту.

Динамічною силою розвитку економіки в країнах світу стало виникнення та формування такого явища як конкуренція. Вона змушує суб'єкти економічної діяльності постійно рухатися та самовдосконалюватися [1]. Забезпечення конкурентоспроможності сільського господарства сприятиме підвищенню конкурентних переваг і всього АПК. Тому в сучасних умовах потрібно визначити основні завдання, реалізація яких дозволить досягнути рівня ефективності, що відповідає провідним країнам світу.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми конкуренції, її ролі в економіці та впливу на соціальні процеси досліджували видатні вчені-економісти, такі як А.Сміт, Д.Рікардо, Д.Міль, Дж.Робінсон, Дж.Кейнс та інші [2, 3, 4]. Дослідженню зазначеного питання присвячені праці й українських вчених.

Розширене відтворення в сільському господарстві відбувається у складній взаємодії економічних та агрокологічних процесів. Тому необхідно враховувати й закони землеробства, які були узагальнені та систематизовані В.Р.Вільямсом [5]. На думку академіка РАСГН Е.М.Крилатих, інноваційний розвиток АПК має охоплювати наступні

напрямки: селекційно-генетичний; виробничо-технологічний; організаційно-управлінський та економіко-соціологічний [6].

Однак на даний час проблема забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки залишається актуальною. Тому актуальним є аналіз закордонного досвіду та виявлення тих ланок, потягнув за які можна перевести національне сільське господарство на передові позиції у світі.

Мета. Основною метою даної роботи є порівняння основних показників ефективності сільськогосподарського виробництва України та провідних країн світу і визначення основних стратегічних напрямків розвитку для забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних аграрних формувань.

Викладення основного матеріалу. Під конкурентоспроможністю розуміють конкурентні переваги сільськогосподарських формувань в ринкових умовах. Для її забезпечення необхідна розробка і реалізація відповідних стратегій. Класичні підходи до визначення конкурентних переваг розроблені М.Портером. Згідно з Г.Азовим, підприємству будь якої сфери діяльності, повинно реалізувати стратегію зниження собівартості продукції та швидке реагування на ринкові потреби. Потрібно враховувати, що нарощування сільськогосподарської продукції не повинна здійснюватися за рахунок погіршення екологічних показників або підвищення енергоємності продукції.

Порівняємо ефективність вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції з закордонними. Будемо використовувати такі показники як продуктивність праці, енергомісткість продукції, використання альтернативних джерел енергетичних ресурсів тощо.

Вітчизняним товаровиробникам потрібно прагнути досягти показників продуктивності праці, що характерно для провідних країн світу. Останні десятиріччя спостерігається позитивна тенденція в цьому напрямку. Так, якщо в 1960 році у сільськогосподарському виробництві було зайнято 6647 тис. осіб, то в 1980 – 5250, 1990 – 4125, 2000 – 2447, а в 2010 – 664,8 [7]. Це пояснюється підвищенням продуктивності праці, насамперед у рослинництві, та значним падінням обсягів виробництва тваринництва.

Проаналізуємо сучасний стан продуктивності праці у світі. Загальна характеристика забезпеченості трудовими ресурсами (Україні та деяких провідних у сільськогосподарському виробництві країн світу) й ефективність їх використання наведені в табл. 1.

**Показники продуктивності праці
у сільському господарстві деяких країн світу**

Країна	Чисельність працівників, тис. чоловік	Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	Рівень забезпеченості трудовими ресурсами, чол. на 100 га	Вироблено продукції у розрахунку на одного чоловіка, тис. EUR
Україна	665	26000	2,56	11,24
Бельгія	56	1390	4,03	131,4
Німеччина	906	17038	5,32	49,66
Франція	964	27875	3,46	67,51
Великобританія	390	15799	2,47	61,84
США	2900	180000	1,61	68,6
Канада	1800	67600	0,64	72,9

Джерело: розрахунки виконані на підставі даних [7,8].

Як бачимо, забезпеченість сільськогосподарського виробництва трудовими ресурсами в Україні знаходиться на рівні країн Європи та світу, а продуктивність праці на порядок менша.

Оскільки лідером у світовій торгівлі сільськогосподарською продукцією є США, доцільно проаналізувати стан її аграрного сектора. По-перше, слід відмітити, що фермери Сполучених Штатів Америки працюють без збитків. Рентабельність їх виробничої діяльності становить від 24 до 38% [9].

Щодо ефективності використання трудового потенціалу фермерських господарств США, то слід відмітити наступне. У розрахунку на одного зайнятого було вироблено продукції на суму близько USD94 тис. Для порівняння, річна продуктивність праці в Україні становить (за різними оцінками) приблизно USD15,4 тис., що в 6,1 разів менша. Висока продуктивність праці в США базується на наступних чинниках: високий рівень механізації; високий рівень автоматизації; застосування інноваційної моделі розвитку; висока мотивація до високопродуктивної праці; максимальне використання фонду робочого часу. Щодо останнього чиннику, то слід відзначити, що кожен фермер в США відпрацьовує не менше 2800 годин на рік, тоді як в Україні найманий працівник працює від 1800 до 1900 годин на рік [10, 11].

У сільському господарстві США останні 15 років виробництво зерна на одного працездатного фермера знаходиться у межах від 70 до 130 тонн, що значно перевищує показники вітчизняних товаровиробників [12]. Тому важливим завданням є підвищення продуктивності праці у вітчизняних аграрних формуваннях шляхом впровадження інновацій.

Якщо порівняти зазначені показники в Україні та США, то стан речей наступний. За статистичними даними, в 2011 році в Україні було зібрано 56,4 млн. тонн зернових культур при врожайності 38,1 ц /га [13]. Це відповідає середньої продуктивності праці 72,49 тонн на одного працівника, що приблизно в 1,5...2 менше за аналогічний показник в США. Тому для досягнення продуктивності праці американських фермерів вітчизняним товаровиробникам потрібно збільшити врожайність зернових до рівня 57...76 ц /га без збільшення зайнятих у сільському господарстві.

Згідно досліджень ННЦ «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н.Соколовського», досягти середньорічної врожайності на рівні 70...80 ц /га є проблематичним. Пояснюється це тим, що гідротермічний коефіцієнт для переважної більшості території поширення чорноземів становить 0,61...1,0. Для порівняння у країнах західної Європи, як правило, зазначений показник не менше 1,4. Достатнє зволоження має лише 25% території України [14]. Томе без використання зрошення, особливо на півдні України, марно сподіватися на високі врожаї.

У сучасних умовах України зазначений рівень досягають окремі сільськогосподарські формування. Сьогодні понад 50 вітчизняних сільськогосподарських підприємств досягли врожайності 100 ц /га. Навіть в 2007 році, коли спостерігалась сильна посуха, низка підприємств півдня України отримала урожайність зернових понад 50 ц /га [15].

Щодо кількості сільського населення, то потрібно відмітити наступне. Хід світової історії показує, що постійно відбувається перетікання людських ресурсів між сферами виробництва та послуг. Так у структурі зайнятості населення ФРН частка працездатного населення у сільському господарстві становить лише 2,2% [16]. Тому птучне утримання населення у сільській місцевості без розвитку інших галузей, окрім сільського господарства приведе лише до зубожіння людей.

Важливе місце займає ефективне використання паливно-енергетичних ресурсів. За даними Мінагрополітики України, споживання нафтопродуктів у національному сільському господарстві в 2010 році становило, млн. тонн: дизельне паливо – 1,398; бензин –

0,398. А технологічні потреби у 2012 році становлять відповідно 1,412 та 0,393 млн. тонн [17]. Слід зазначити, що сільське господарство України, порівняно з 1990 роком, суттєво скоротило витрати моторного палива (з 9,1 до 2,61 млн. тонн ум. палива) [18].

Однак ефективність використання енергетичних ресурсів доволі низька (табл. 2). У розрахунках, що наведені в табл. 2, не враховано інвестиційні енергетичні витрати. Як бачимо, прямі витрати енергетичних ресурсів на одиницю площі в Україні знаходиться на прийнятному рівні, але ефективність їх використання – на низькому рівні (вона вище за показники США майже втричі та порівняно з ФРН – майже у шість разів).

Таблиця 2

Ефективність використання енергетичних ресурсів

Показник	Країна		
	Україна	США	ФРН
Площа сільськогосподарських угідь, млн. га	26	180	17,038
Прямі витрати енергетичних ресурсів (паливно-енергетичні ресурси), млн. т ум. палива	2,61	18,9	2,29
Внесено у поживних речовинах, млн. т	0,64	22,00	2,89
Непрямі витрати енергетичних ресурсів (мінеральні добрива), млн. т ум. палива	1,75	60,07	7,89
Повні витрати енергетичних ресурсів, млн. т ум. палива	4,36	78,97	10,18
Виробництво продукції, млн. EUR	8759	205985	44990
Прямі витрати енергетичних ресурсів на одиницю площі, кг ум. палива на один га	100,4	105,0	134,4
<i>Прямі витрати енергетичних ресурсів на продукцію, кг ум. палива на 1000 EUR</i>	<i>297,97</i>	<i>91,75</i>	<i>50,90</i>
Виробництво продукції на одиницю площі, EUR/га	336,88	1144	2640
Повні витрати енергетичних ресурсів на одиницю площі, кг ум. палива на один га	167,7	438,7	597,5
<i>Повні витрати енергетичних ресурсів на продукцію, кг ум. палива на 1000 EUR</i>	<i>497,8</i>	<i>383,4</i>	<i>226,3</i>

Джерело: розраховано автором на підставі статистичних даних України, [19,20].

Для покращення ефективності використання енергетичних ресурсів в Україні необхідно впроваджувати енергозаощаджуючі технології та відповідну техніку.

В умовах постійного зростання світових цін на викопні енергетичні ресурси, постає питання забезпечення енергетичної

незалежності. Тому у світі збільшуються потужності установок, які використовують альтернативні енергетичні ресурси (рис. 1, 2) [13].

У країнах Європи лікуючу позицію займає Німеччина. Частка відновлювальних видів енергії у загальному використанні становить 10,6%, а у виробництві електричної енергії – 16% [18]. Всі енергетичні установки, які використовують вітер, воду, сонце, біомасу, геотермальну енергію розташовані на землях, які більшою мірою належать фермерам. Це є одною з важливих причин підвищення цін на землю у Німеччині [21].

У цій країні приділяють велику увагу будівництву біогазових установок. Їх кількість та сумарна потужність має стійку тенденцію до зростання, а середнє значення електричної потужності установки становить 388 кВт [22].

З точки зору масштабів використання біогазу провідну позицію займає Данія. Зазначений вид газоподібного палива забезпечує приблизно 20% потреб цієї країни в енергетичних ресурсах [23].

Щодо України, то станом на грудень 2012 року сумарна потужність вітряних електричних станцій становить 200 МВт. В Україні існують лише поодинокі випадки використання біогазових установок. Не сприяє цьому й те, що Президент України В.Ф. Янукович наклав вето на закон «Про внесення змін до ст.17 закону «Про електроенергетику», згідно якого надається «зелений» тариф на електричну енергію, що виробляється з біогазу [24]. Незважаючи на відсутність будь-якої підтримки з боку держави, окремі вітчизняні компанії реалізують інвестиційні проекти з будівництва біогазових енергетичних комплексів. [25].

На думку деяких науковців (вітчизняних та закордонних) [26] та практиків [27], біогазові установки в Україні, в першу чергу, виконуватимуть екологічну функцію, тобто слугуватимуть для переробки органічних відходів та задоволення власних енергетичних потреб. Слід відмітити, що в Україні поширюється використання в енергетичних цілях рослинних решток та відходів продукції рослинництва.

Щодо США, то у загальному енергетичному балансі країни частка відновлювальних джерел енергії становить 6% [19]. Серед неї енергія біомаси складається на 70% з деревини, 20% - побутові та промислові відходи та 10% рідкі біопалива, переважно біоетанол.

Важливе місце посідає підтримка родючості ґрунтів. Потрібно створювати умови, щоб заохотити аграрні формування. Це потребує створити баланс, у якому вказується скільки поживних речовин використано та скільки внесено. Такий контроль сприятиме і регулюванню поголів'я худоби. Подібна практика існує, наприклад, у

Німеччині. Як наслідок, врожайність зернових сягає 100 ц /га [16]. Підтримка родючості ґрунтів в Україні вкрай актуальна. Вітрова та водна ерозія, недостатні обсяги внесення органічних добрив призводить до зменшення вмісту гумусу.

Висновок. Для досягнення провідних позицій на світовому ринку сільськогосподарської продукції, в Україні потрібно впровадити диктат технологій та оптимізувати аграрну політику країни. Державі доцільно звернути увагу на стимулювання розробок та впровадження інноваційних продуктів, тим самим забезпечувати можливості розвитку аграрних формувань. Для забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств зокрема та аграрного сектора економіки взагалі, потрібно розробити та, що більш важливо в умовах України, реалізувати довгострокову програму розвитку. До її основних цілей слід віднести: підвищення продуктивності праці (в натуральному та грошовому виразі); досягнення високого рівня врожайності; зменшення енергомісткості продукції; збільшення використання альтернативних паливно-енергетичних ресурсів; збереження родючості ґрунтів. Виходячи з цього потрібно формувати забезпеченість сільськогосподарського виробництва матеріально-технічними, кадровими, фінансовими та іншими ресурсами.

Література.

1. Забезпечення конкурентоспроможності і економічного зростання регіонального АПК / [Апостолова Т.В., Бурковський І.Д., Євчук Л.А., Лагодієнко В.В. та ін.]; за ред. І.І. Червена, Л.А. Євчук. – Миколаїв: Миколаївський державний аграрний університет, 2005. – 440 с.
2. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Под ред. Л.П. Куракова ; пер. с англ. Н.Н. Любимова. – М. : Гелиос АРВ, 1999. – 351 с.
3. Шумпетер Й. Капитализм, социализм и демократия / Й. Шумпетер. – М. : Экономика, 1995. – 540 с.
4. Хайек Ф.А. Конкуренция как процедура открытия / Ф.А. Хайек // Мировая экономика и международные отношения. – 1999. – №12. – С.15-24.
5. Зінченко О.І. Рослинництво : Підручник / О.І. Зінченко, В.Н. Салатенко, М.А. Білоножко; За ред. О.І. Зінченка. – К. : Аграрна освіта, 2003. – 591 с.
6. Государственное регулирование сельского хозяйства: концепция, механизмы, эффективность. – М. : ВИАПИ имени А.А. Никонова, 2005. – 286 с.
7. Статистичний щорічник України за 2010 р. / за ред. О.Г. Осауленка. – К. : Держкомстат України, 2011. – 560 с.
8. Назаренко В.И. Аграрная политика Европейского Союза. – М.: Институт Европы РАН, 2004. – 70 с.
9. Черняков Б.А. Состояние и экономическая оценка аграрного сектора

економіки США / Черняков Б.А. // Аграрний сектор США в началі ХХІ століття: Сб. трудов сектора аграрних проблем США и Канады ИСКРАН. – Т.1. – М., 2008. – С.185.

10. Национальная сельскохозяйственная статистическая служба (США). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.agronews.ru/NewsP.php?Nid=4335>.

11. Олійник Т.І. Формування й ефективне використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств : Монографія / Олійник Т.І. – Харків: Магда Ltd, 2008. – 372 с.

12. Білецький О.Ю. Сільське господарство Росії за роки незалежності / О.Ю. Білецький // Економіка АПК. – 2010. – №3. – С.150-152.

13. Збирання врожаю – 2011 // Аграрний тиждень. Україна. – 2012. – №1(213). – С.17.

14. Соловей В. Міфи та реалії українських чорноземів / В.Соловей // The Ukrainian Farmer. – 2012. – квітень. – С.38-40.

15. Савчук Д. Посухи. Як їх заподіяти / Д.Савчук // Аграрний тиждень. Україна. – 2012. – №1(213). – С.10.

16. Назаренко А. Чим живе простий німецький фермер / А.Назаренко // Пропозиція. – 2012. – №1. – С.44-47.

17. Споживання нафтопродуктів // Аграрний тиждень. Україна. – 2012. – №11(223). – С.18.

18. Економічне використання енергоресурсів у сільськогосподарському виробництві / В.Г. Бебко, С.Я. Меженний, В.Г. Стафійчук, В.Ф. Юрчук. – К.: Урожай, 1991. – 144 с.

19. Energy and Agriculture, August 2006. United States Department of Agriculture – 2007 Farm Bill Theme Paper. 31 p.

20. US Agriculture and Forest Greenhouse Gas Inventory 1990-2005. [Електронний ресурс]. Режим доступу : www.usda.gov/AFGG-inventory/5_agricultureEnergyUse.pdf.

21. Штайнманн М.Ш. Зрівняти з землею / М.Ш. Штайнманн // Пропозиція. – 2012. – №1. – С.34-38.

22. Кравчук В. Сільськогосподарська техніка на виставці “Agritechnica – 2011” / В.Кравчук, В.Ясенський, В.Погорілий та інші // Техніка і технології АПК. – 2012. – №2. – С.36-43.

23. Голуб Г. Сучасні тенденції розвитку біогазових установок / Г.Голуб, В.Войтенко, Б.Рубан, В.Єрмоленко // Техніка і технології АПК. – 2012. – №2. – С.18-21.

24. Уряд відмахнувся від біогазу // The Ukrainian Farmer. – 2011. – грудень. – С. 8.

25. МХП бере курс на біогаз // The Ukrainian Farmer. – 2012. – квітень. – С. 10.

26. Біопалива / В.О. Дубровін, М.О. Корченний, І.П. Масло, О. Шептицький, А. Рожковський, З. Засторек, А. Гжибек, П. Євич, Т. Амон, В.В. Криворучко. – К.:ЦПТ «Енергетика і електрифікація», 2004. – 256 с.

27. Біологічний двигун: Європа – «зелене» світло, Україна? / Г.Жолобецький // Пропозиція. – 2011. – №5. – С.94-98.